

сення обов'язкових платежів до відповідних фондів. Визначається співвідношення справляння податків із поняттями встановлення, введення, стягнення та адміністрування податків.

Ключові слова: податкові відносини, справляння податків, стягнення податків, механізм оподаткування, податкове зобов'язання, адміністрування податків.

Резюме

В статье анализируется понятие взимания налогов и его место в содержании налоговых отношений. Сущность взимания налогов определяется как совокупность действий (деятельность) плательщиков и определенных государственных органов относительно вычисления, контроля и внесения обязательных платежей в соответствующие фонды. Определяется соотношение производства налогов с понятиями установления, введения, взыскания и администрирования налогов.

Ключевые слова: налоговые отношения, взимание налогов, взыскание налогов, механизм налогообложения, налоговое обязательство, администрирование налогов.

Summary

In the article the concept of production of taxes and his place is analysed in maintenance of tax relations. Essence of production of taxes is determined as an aggregate of actions (activity) of payers and tax authorities in relation to a calculation, control and bringing of obligatory payments to the proper funds. Correlation of production of taxes is determined with the concepts of establishment, introduction, exact and administration of taxes.

Key words: tax relations, levy of taxes, exact of taxes, mechanism of taxation, tax obligation, administration of taxes.

Отримано 4.03.2010

Т. П. МІНКА

Тетяна Павлівна Мінка, докторант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З ВИКОРИСТАННЯМ СИНЕРГЕТИКИ

Правова реальність охоплює складний комплекс правових явищ, об'єктивно зумовлених у своєму існуванні закономірними соціальними зв'язками. Правові режими, адміністративно-правові режими, як їх елемент, є одним із тих правових явищ, визначення якого у системі українського права зустрічається з низкою методологічних ускладнень, які зводяться до необхідності вирішення концептуальних питань, що стосуються їх онтологічних та гносеологічних характеристик.

Зі збільшення обсягів і масштабів наукових знань, а також поглиблення наукового пізнання в розкритті законів і закономірностей функціонування реального природного і соціального світу все більш очевидним стає прагнення учених проаналізувати прийоми і способи, за допомогою яких отримуються знання. Слід відмітити, що способи та засоби наукового знання орієнтовані, перш за все, на результати наукового пізнання, а не на сам процес наукового дослідження, прийоми та засоби досягнення нового знання¹.

Отже, під час епістемологічних пошуків важливого значення набуває вибір способів дослідження, застосування яких дозволить окреслити нові грані існуючого знання або ж відтворити раніше невідомі сфери об'єктивної реальності у свідомості дослідника та започаткувати їх як знання. Саме тому одним із основних методів дослідження було обрано синергетику.

Сучасному синергетичному баченню правової реальності як складноорганізованої нелінійної системи, що складається з правових явищ, системний характер яких не викликає сумніву, повинні відповідати системні знання про неї. Тільки при такому підході створюється реальна можливість адекватного опису дійсності: можливість дослідження правових режимів як складноорганізованої систем в умовах їх взаємодії і взаємовпливу, можливість піддавати вивченню не лише саму систему правових режимів, а й її взаємозв'язки. Для цього слід звернутися до наукових розробок відомих вчених, праці яких було присвячено природі права, пізнанню правових явищ, методології дослідження зокрема В. А. Бачиніна, В. С. Журавського, Д. А. Керімова, С. І. Максимова, В. С. Нерсисянца, Ю. М. Оборотова, М. І. Панова, Л. В. Петрової, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, Н. М. Ярмиша та ін.

Метою статті є з'ясування сутності синергетики, як метода пізнання адміністративно-правових режимів, що забезпечуються органами внутрішніх справ.

Людство переступило поріг нового тисячоліття з необхідністю переосмислення багатьох фундаментальних цінностей суспільного життя і здійснення серйозних пошуків гарантій стійкого розвитку і правової

регламентації суспільного буття в умовах відносного зникнення кордонів між простором і часом, між людьми і народами та державами.

Поняття «глобалізація», «універсалізм», «інтернаціоналізація права», «міжнародний правопорядок», «наддержавна Конституція» тощо потребують не тільки гносеологічного переосмислення, але й пошуку нової методології пізнання та прогнозування розвитку таких загальносвітових процесів, співставлення основоположних принципів демократичної держави, з метою визначення критеріїв сталого та цивілізованого розвитку, межі міжнародного співробітництва в умовах нової дійсності.

Входження України в період інтенсивної трансформації соціально-економічних та політико-ідеологічних відносин, закріплення засад ринкової економіки та становлення правової держави, об'єктивно зумовили потребу в переосмисленні значення права як специфічного інструменту соціальних перетворень та одного з основних важелів у реалізації завдань, що стоять перед суспільством.

Необхідність оновлення поглядів на роль і призначення права у нових соціально-історичних умовах передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тенденціями розвитку суспільства, закономірностями функціонування правових інститутів, ефективності регулятивного потенціалу.

Отже, вітчизняна правова система на сучасному етапі змінюється під впливом двох груп факторів: зовнішніх (процеси глобалізації) та внутрішніх (побудова ринкової економіки, становлення громадянського суспільства). Ці процеси стосуються всіх елементів правової системи і визначають тенденції її подальшого розвитку. Трансформація елементів правової системи зумовила необхідність переосмислення таких правових явищ як правова система, правове регулювання, саморегулювання, правові режими та ін.

Багатогранність поняття «режим» говорить про його міждисциплінарність, про те, що він використовується в різних галузях наукового знання. Як приклади можна назвати різні за своїм змістом та формами прояви правових режимів: фінансова стабілізація; протекціоналізм; в'їзд та виїзд за кордон; вільні економічні зони та території; воєнний стан; паспортно-ресстраційний; обіг зброї; ембарго та ін. У зв'язку з цим постає питання застосування методів дослідження цього правового явища. На нашу думку, вивчення правових режимів, як складно організованої системи, їх сутності, різновидів, а також їх місця та значення в сучасній правовій системі неможливо повною мірою дослідити за допомогою традиційних методів пізнання права. Отже, потрібна нова методологія дослідження феномену правових режимів.

Сучасна теоретико-правова наука відрізняється методологічним різноманіттям. Використання поряд із традиційними філософськими методами пізнання права (діалектика, системний аналіз тощо) також нових філософських методів дослідження – синергетика, структуралізм, герменевтика та ін. дозволяє надати динамізму наукового пізнання у сфері вивчення різних правових явищ та процесів, у тому числі й правових режимів.

Тут виникає питання: наскільки є виправданим перенесення принципів синергетики, її понятійного апарату на вивчення та «конструювання» моделі соціальної системи, у тому числі й правових режимів?

В умовах глобалізації та інтерналізації права, а також побудови нового правового суспільства в Україні потребується новий підхід для пізнання правової дійсності. Прямування пострадянської України до правового демократичної держави супроводжується політичною і економічною кризою. Дія правових актів, що приймаються в умовах політичної та економічної кризи, характеризується низькою ефективністю. Внаслідок цього суспільні відносини організуються та розвиваються хаотично. Елементи невизначеності, випадковості, вірогідності, стихійності неминуче супроводжують процеси правового регулювання, негативно впливають на результативність дії права, ступінь наближення до поставлених правових цілей.

Перешкоджати виникненню процесів самоорганізації, існуванню різного роду флуктуацій у правовому регулюванні неможливо. У той же час використання нового методу наукових досліджень – синергетики – допоможе по-новому переосмислити розвиток процесів самоорганізації в суспільстві, прогнозувати виникнення і характер дії мікро- і макрофлуктуацій і запобігти їх впливу на належне функціонування правової системи.

Не можна не звернути увагу й на такий момент. Сучасними умовами реформування суспільства, вітчизняної правової системи, з точки зору багатьох політиків та юристів, є орієнтація на моделі політико-правової системи, які розроблені в країнах ЄС та США. Загально визнаною є новела, що Україна повинна творчо сприйняти значну частину юридичної техніки та правового досвіду, який накопичений у Західній Європі та США. Пропагандуючи необхідність пошуку правових орієнтирів виключно на Заході, вітчизняні вчені-юристи дуже часто висувають тезу про відсутність власних правових традицій, які можливо було б використовувати у юридичних реформах.

Як ми бачимо, така правова політика призводить до зворотного результату.

Запровадження запозичених політико-правових форм у вітчизняну правову систему руйнує існуюче державно-правове регулювання і не сприяє створенню та закріпленню ефективного правового порядку. На нашу думку, корінним недоліком практики реформування є незнання особливостей українського суспільства, державності, специфіки власного права, і як наслідок, не приживання правових норм західних країн, відторгнення їх. Почавши реформування, ніхто не потурбувався про розробку адекватної методології оновлення українського суспільства, вітчизняної правової системи. Як нам вважається, традиційні підходи юридичної науки є застарілими, потрібна нова методологічна основа соціального пізнання суспільства та права. Вирішити проблему адекватного розуміння вітчизняного права в умовах методологічного плюралізму можливо широко використовуючи досягнення в філософсько-антропологічних, соціологічних, культуро-

логічних, юридичних науках. У цьому контексті найбільш адекватним виразом знань про право можливо реалізувати завдяки новій концептуальній методологічній системі, в якій би об'єдналися різні аспекти його вивчення. На нашу думку, такою методологічною основою може стати синергетика.

Метод синергетики вже зараз використовується у соціальному пізнанні, у таких науках, як менеджмент, економіка, політологія, соціологія. Питання використання методу синергетики у дослідженні закономірностей виникнення, розвитку та функціонування права залишаються предметом наукового пошуку і тому однозначно говорити про вирішення проблеми застосування даного методу дослідження правових явищ та процесів не можна².

Термін «синергетика» вперше був використаний в XIX столітті англійським фізіологом Шеррінгтоном при аналізі управління м'язовими системами з боку спинного мозку. Однак як самостійне наукове направлення синергетика сформувалася у 70-х рр. минулого століття, завдяки фізику Герману Хакену, який на Берлінському симпозиумі з синергетики (1984 р.) у популярній формі сказав про синергетику наступне: «Синергетику можна розглядати як форум, на якому вчені різних дисциплін зустрілися один з одним для того, щоб обмінятися своїми ідеями, як впоратися з великими системами»³.

Синергетика – сучасна теорія самоорганізації, новий світогляд, що досліджує феномен самоорганізації, нелінійності, нерівноваги, глобальної еволюції, вивчає процеси становлення «порядку через хаос» (Пригожин), біфуркаційні зміни, як основоположної характеристики процесів еволюції⁴. Об'єктами дослідження синергетики є різні системи, від атома до людини та суспільства.

Дослідження правового регулювання за допомогою синергетики має глибоке теоретичне значення. Перш за все, синергетика дозволяє побачити проблемні питання, що підлягають аналізу під іншим кутом, що сприяє встановленню нових властивостей, якостей правових явищ, які досліджуються, виробленню нових дефініцій, уточненню тих, що вже існують. За допомогою синергетики може збагатитися понятійно-категоріальний апарат. Таким чином, теорія самоорганізації виступає як так званий каталізатор інтересу вчених-юристів до наявних правових проблем, тим самим стимулюючи подальший розвиток теорії права і держави, правових галузей та інститутів.

Для того, щоб почати використовувати синергетичний метод для вивчення характеристик правових режимів, спершу необхідно відповісти на питання, чи потрапляють у поле зору правової науки складні відкриті системи? Чи є такі серед об'єктів дослідження теорії держави і права?

Насамперед, синергетика вивчає процеси самоорганізації, що відбуваються у складних відкритих системах.

Складність системи визначається її внутрішньою структурою (що включає різні підсистеми, які функціонують, у тому числі і за власними законами), а також безповоротністю розвитку (тобто неможливістю приведення системи в первинне становище). Відкритість системи говорить про те, що вона може обмінюватися енергією, якостями з навколишнім середовищем (на початку розвитку синергетики йшлося про хімічні і фізичні процеси, а стосовно суспільства це можуть бути будь-які фактори, що впливають на розвиток суспільства, наприклад – інформація).

У державно-правовій сфері ми постійно стикаємося з явищами, що мають системний характер і які включають у себе низку досить самостійних компонентів (підсистем), що розвиваються, у тому числі і по своїх власних внутрішніх законах. Крім того, зважаючи на постійну взаємодію більшості цих систем з навколишнім світом, з різними сферами життя суспільства, вони мають відкритий (з точки зору синергетики) характер.

До таких систем можуть належати й такі складні об'єднання, функціонування яких протікає по законах саморегуляції. Наприклад, політична, правова, економічна системи, які є елементами суспільства в цілому (як сукупності всіх наявних зв'язків). З цієї точки зору, і держава, і право також можуть розглядатися як первинні компоненти складних відкритих соціальних систем.

Синергетичний метод пізнання права може широко використовуватися й при дослідженні приватноправових галузей права, для яких характерним є використання диспозитивного методу правового регулювання. Наприклад, принцип свободи договору та здатність регулювати конкретні суспільні відносини за допомогою правил, що встановлені у договорі, призводить до перетворення правової реальності, до існування специфічних правових форм, звичаїв (наприклад, ІНКОТЕРМС). Існування таких правових явищ, що не піддаються впливу з боку держави, може суттєво деформувати національну правову систему⁵. Необхідність використання синергетичного методу з метою вивчення, а головне прогнозування таких деформацій, на наш погляд, є очевидним.

В. В. Шишкін вважає за доцільне застосування синергетичного методу дослідження при вивченні біфуркаційних явищ, процесів та станів науково-правової діяльності, викривати за його допомогою казусні прояви як у самій науці, так і в юридичній практиці, виводити закони розвитку та протікання правових процесів та їх регулювання⁶. Соціальні кризи потребують комплексної зміни суспільних відносин, а отже і зміни системи правових норм. Юридичні норми законів, встановлюючи загальнообов'язкові правила можливої та належної поведінки, знижують гостроту соціальних біфуркацій, не дозволяють локальним біфуркаціям прийняти глобального масштабу. Тому, використання синергетичного методу при аналізі законопроектної діяльності в періоди локальних та глобальних біфуркацій є обґрунтованим.

Ю. Ю. Ветютнев зазначає, що протиріччя між синергетикою та правом мають зовнішній характер. На підставі розуміння того, що система джерел права, правовідносини, правова поведінка та правові підсисте-

ми мають характер систем та самоорганізації, він робить висновок, що при застосуванні синергетичного методу при вивченні правової настройки в цілому може мати суттєвий ефект, ніж при дослідженні її окремих підсистем⁷.

Використання синергетичного методу є необхідним елементом і у прикладній правовій сфері. За своєю сутністю правотворча та правозастосовча діяльність потребує врахування права, як складної системи з прямими та зворотніми зв'язками. Прийняття правової норми призводить до встановлення правил поведінки суб'єктів у визначених суспільних відносинах (на що саме й спрямовано дію норми), але й може здійснити вплив на інші елементи системи права, а значить й спричинити зміни в регулюванні цілого комплексу суспільних відносин.

Прогалини, що виникають у правовому регулюванні, колізії між окремими нормами, що регулюють тожні суспільні відносини, виникають саме тому, що при розробленні проекту правового акта не було враховано такі моменти: як нові правові норми вплинуть на правову систему і суспільство? чи не призведе їх прийняття до спотворення дії інших норм? чи не виникне суперечок між новою нормою та тими правовими приписами, які вже функціонують в законодавстві. Використання синергетичного підходу, розрахунки впливу, перетворень в системі права на прямі та похідні зв'язки з іншими нормами, дозволило б значною мірою покращити якість нормативно-правових актів, що приймаються.

Ще більш складним є питання щодо можливого взаємного впливу права та суспільних відносин, що ним регулюються. Оцінка ефективності правових норм, що приймаються, їх впливу на інші суспільні відносини, що не є предметом регулювання нової правової норми, є завданням, яке в умовах та темпах розвитку соціальних та економічних процесів важко переоцінити. Постійне прийняття та запровадження в життя неякісних правових норм відображається на упорядкованості суспільних відносин, тим самим сприяє створенню конфліктів та напруги в суспільстві та зростанню ентропії (у перекладі з грец. *Εντροπία*, *entropia* – поворот, перетворення) – хаосу в суспільстві, відхилення реальних процесів від ідеальних. Слід відмітити, що дослідження цього механізму за допомогою діалектичного методу здійснити неможливо.

Система правових інституцій суспільства (судових, правоохоронних органів тощо) здається відносно статичною й тому найменш придатною до дослідження з позицій синергетики, однак і тут можна виявити позиції самоорганізації. Причому зазначені процеси діють по-різному в державних і не державних правових інституціях. Правовий статус державних установ (органи правосуддя, прокуратури, правоохоронні органи) визначається нормативним документом (законом або підзаконним правовим актом). Тому з плином часу, він, як правило, залишається незмінним. Але, якщо компетенція щодо його створення визначена не чітко, починають діяти закони самоорганізації. Фактичний статус органу й кожного його працівника починає формуватися в результаті дії ряду чинників, які вимагають окремого дослідження. Причому, як показує соціальна практика, цей процес йде у бік збільшення повноважень і зменшення відповідальності державного органу. У результаті його соціальна активність зменшується⁸.

Таким чином, комплексний аналіз права дозволяє зробити висновок, що використання методу синергетики для здійснення аналізу цілого ряду державно-правових явищ є оригінальним і може, по-перше, дати дуже цікаві результати в плані взаємодії, впливу цих явищ один на одне, по-друге, надати відповідь на актуальні питання науки. Для того, щоб повною мірою використовувати потенціал синергетики в правовому регулюванні, однієї лише адаптації її понять і принципів до окремих правових явищ явно недостатньо. Потрібно створення синергетичних моделей функціонування і розвитку явищ правової дійсності.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в сучасних умовах синергетика може бути новою методологічною основою для пізнання правової дійсності. Використання синергетики дозволить здійснити перехід від нелінійного до багатовимірного мислення, завдяки чому можливо більш змістовно оцінити сучасні правові процеси, виявити закономірності та особливості їх протікання, здійснити футурологічний аналіз як системи права в цілому, так і окремих її елементів, реалізуючи таким чином футурологічну функцію теоретико-правової науки.

Використання синергетичного підходу в дослідженнях правових режимів допоможе, по-перше, по-новому розглянути всі характеристики цього правового явища, їх значення та цінність при здійсненні правового регулювання.

По-друге, використання синергетики при дослідженні правових режимів допоможе реалізувати футурологічну функцію права, виявити межі дії правових режимів, у тому числі й забезпечення яких здійснюється органами внутрішніх справ, сприяти виявленню оптимальних варіантів правового регулювання цих правових режимів, з врахуванням саморегуляції правових режимів у політичній та економічній сферах.

По-третє, як вже зазначалося вище, правові режими є міждисциплінарним явищем, яким охоплюються всі сфери: суспільства, політична, економічна, соціальна, правова та ін. Отже, використання синергетичного підходу надасть можливість створити синергетичну модель правових режимів, у тому числі й ті, що забезпечуються органами внутрішніх справ, механізму їх функціонування, дії при виникненні біфуркацій. Створення синергетичної моделі адміністративно-правових режимів, що забезпечуються органами внутрішніх справ, у цілому сприятиме покращенню правоохоронної та правозастосовчої діяльності, сприятиме підвищенню ефективності діяльності органів внутрішніх справ та правового регулювання у випадках настання надзвичайних ситуацій (біфуркацій) та подолання їх негативних наслідків.

По-четверте, синергетичний підхід пізнання правових режимів суттєво доповнить уявлення про феномен правових режимів, сприятиме розвитку теорії держави та права, адміністративного права та діяльності

органів внутрішніх справ, приверне увагу проведення відповідних наукових досліджень у різних галузях права з використанням нової методології пізнання.

По-п'яте, органи внутрішніх справ – це органи виконавчої влади, які входять до єдиної системи озброєних правоохоронних органів у структурі Міністерства внутрішніх справ України, і які здійснюють охорону життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, інтересів суспільства і держави, всіх форм власності від злочинних посягань. Тому, дослідження їх діяльності по забезпеченню адміністративно-правових режимів слід вивчати саме з позицій синергетики. Система та структура органів внутрішніх справ у юридичному аспекті постійно перебуває у стані динаміки і визначається, в кінцевому рахунку, змінюваними потребами суспільства. Виникнення неурегульованих правом суспільних потреб веде не тільки до розробки нових правових норм, але й створення чи реорганізації відповідних служб та підрозділів органів внутрішніх справ, що виконують правотворчу, правозастосовну або правоохоронну функцію, й наділенні для цього відповідними повноваженнями створювані підрозділи, або передачу таких повноважень іншим державним органам. Наприклад, сьогодні досліджуються проблеми включення до структури Міністерства внутрішніх справ Державної прикордонної служби України, передачі повноважень по забезпеченню паспортного режиму, здійсненню реєстрації транспортних засобів іншим органам державної влади.

Наприкінці слід зазначити, що використання досягнень синергетики в юридичній науці дозволить розглядати адміністративно-правові режими і діяльність органів внутрішніх справ по їх забезпеченню у нетрадиційних аспектах, а саме як складні системні утворення, сталість яких залежить від ступеня їх відповідності суспільним потребам, дослідити закономірності їх розвитку, вирішити проблеми прогнозування та оптимізації діяльності органів внутрішніх справ по їх забезпеченню.

¹ Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.

² Венгеров А. Б., Барабашова Н. С. Нормативная система и эффективность общественного производства. – М., 1985. – 156 с.; Моран С. Необходимость реформы мышления. Синергетическая парадигма. Многообразие поиска подходов. М., 2000. – 189 с.; Честнов И. Л. Современные типы правопонимания: феноменология, герменевтика, антропология и синергетика права. – СПб., 2002. – 274 с.

³ Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов, 1998 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // <http://terme.ru/dictionary/175/word/>

⁴ Там само.

⁵ Тирских М. Г. Право как объект применения синергетических методов // Академический юридический журнал. – № 2 (28). – 2007. – С. 5.

⁶ Шишкин В. В. Характеристика элементов синергетического похода в теории права // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2007. – № 2. – С. 110.

⁷ Ветютнев Ю. Ю. Синергетика в праве // Государство и право. – 2002. – № 4. – С. 12-14.

⁸ Джужа О. М., Орлов Ю. Ю., Калюжний Р. А. Щодо можливостей вивчення правових явищ з позицій синергетики // Право і суспільство. – № 2. – С. 9.

Резюме

Стаття присвячена питанням використання нових підходів пізнання права, а саме з позицій синергетики. У статті розкриваються можливості використання цього методу при дослідженні правових явищ, у тому числі й адміністративно-правових режимів, які забезпечуються органами внутрішніх справ.

Ключові слова: синергетика, правовий режим, адміністративно-правовий режим, органи внутрішніх справ.

Резюме

Статья посвящена вопросам использования новых подходов познания права, а именно с позиций синергетики. В статье раскрываются возможности использования этого метода при исследовании правовых явлений, в том числе и административно-правовых режимов, которые обеспечиваются органами внутренних дел.

Ключевые слова: синергетика, правовой режим, административно-правовой режим, органы внутренних дел.

Summary

The article is sacred to the questions of the use of new approaches of cognition of right, namely с positions of synergetics. In the article possibilities of the use of this method open up at research of the legal phenomena, including адміністративно-правових modes which are provided by the organs of internal affairs.

Key words: synergetics, legal mode, organs of internal affairs.

Отримано 29.03.2010